LIII. évfolyam. 1918. Január—Február I. füzet.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK:
Dr. GÁL KELEMEN, GÁLFI LŐRINC

KOLOZSVÁR,
NYOMATOTT GOMBOS FERENCZ „LYCEUM"-KÖNYVNYOMDÁBAN
1918.

TARTALOM:

A „KERESZTÉNY MAGVETŐ“ a szabadelvü kereszténység nagy céljait és a tiszta kereszény teizmus tudományos érdekeit szolgálja. Ezért célja szerint vallási, erkölcsi, társadalmi, nevelési és bölcsészeti értekezéseket közöl; figyelemmel kiséri e kérdések irodalmát s a hazai és külföldi egyházi és iskolai élet mozzanatait. — Megjelenik minden második hónapban 2—3 ívnyi terjedelemben. Egyes szám ára 2 K. Előfizetési díj 10 K, a pártolói díj megállapitását viszonyainkat ismerő és méltányoló támogatóinkra bizzuk. A folyóiratot illető közlemények dr. Gál Kelemen nevére (Kolozsvár, Unitárius kollégium) küldendők.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LIII. évfolyam. Január—Február I. füzet.

Az 1848. évi XX. t.-c. végrehajtása.

Irta: **Dr. Várady Aurél.**

Az unitárius egyházra az 1848. évi XX. t.-c. nevezetes jelentőséget képvisel. Hiszen a törvény első §-a nyilvánitotta vallásunkat *bevett vallásnak*, helyesebben: az erdélyi régen recipiált felekezetet illető jogokat ez terjesztette ki az egész magyar haza területére érvényesekké. A törvény végrehajtásának címe alatt épen két évtizeddel ezelőtt indult mozgalom mindazáltal nem keltett egyházunk körében valami kiválóan lelkes várakozást. Érthető ez akkor, ha tudjuk, hogy a mozgalom inditékai és táplálói főleg politikai, illetve politikusok voltak és így a végrehajtás jelszava alatt általában nem azt értették, amit a törvény meghozatalának, különösen pedig a 3. §. törvénybe iktatásának előzményeiből és körülményeiből eredetileg érteni lehetett és kellett volna. A 3. §. proklamálja ugyanis a nevezetes elvet, hogy „minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségletei a közálladalmi költségekből fedeztessenek.“ Ebből tehát szorosan véve az következnék, hogy az állam gondoskodjék a bevett vallásfelekezetek szükségleteinek fedezéséről, ami azonban végső eredményben maga után vonhatná a törvény végrehajtásával kapcsolatban sokat emlegetett secularisatio mellett a felekezetek autonomiájának elkobzását is. Mert hiszen ha az állam gondoskodik a felekezet szükségleteinek fedezetéről, csak természetes, hogy a fedezet mértékének meghatározása mellett *a módot is*, a hogyan a szükségletet fedezi, ő állapitja meg.

Az a törvényjavaslat, melyet gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1848. évi XX. t.-c. végrehajtásáról a képviselőházhoz beterjesztett, nem megy ilyen messze a következtetések levonásával s valójában nem egyéb, mint tervezet az egyházak állami segélyezésének újabb szabályozásáról. Nem jut eszünkbe, hogy emiatt következetlenséget vessünk a javaslat szemére vagy egyébként szemrehányást tegyünk neki, sőt a kontemplált meg-

oldást, mely szerint a költségvetésben évről-évre államsegélyként nyert összegek helyett az állam az egyházakat örök alapitványokkal elégíti ki, általában megnyugvással tudjuk fogadni.

Ami aggodalom e törvényjavaslattal szemben mégis keletkezhetik, az nem a törvényjavaslatra, hanem egyfelől a háború gazdasági hatásainak bizonytalanságára, másfelől arra a külömben nem perhorreskálható junktimra vonatkozik, amelyben a törvényjavaslat a katholikus autonomiáról egyidejüleg benyujtott törvényjavaslathoz áll.

Távol van tőlünk, hogy magának a katholikus autonomiának eszméjét és az annak megvalósitására vonatkozó törekvéseit bizalmatlansággal kisérjük. Általános nemzeti szempontból csak örvendeni tudunk annak, hogy ha az a jelentékeny szellemi erő, aminek a katholikus világi elem birtokában van, az egyházi élet terén s különösen a vagyonkezelés kérdésében érvényesülni fog. Amit e téren az erdélyi katholikusok önkormányzati életében tapasztalunk, sok ellenvetésnek veszi elejét. Abban, hogy Erdélyt ma is a vallási türelmesség földjének mondhatjuk, az önkormányzati szerv munkájának határozott része van. Nem lehet azonban ignorálni azt a tényt, hogy az Apponyi törvényjavaslata a katholikus autonomia kontemplált szervezetét a tanulmányi alap vagyonának kezére adásával óriási vagyonhoz és ezzel olyan befolyáshoz juttatja, amely az 1848. évi XX. t.-c. által feltételezett és nyiltan kimondott *„tökéletes egyenlőséget és viszonosságot“* illuzoriussá teheti. Nem lehet ugyanis elhallgatni, amit föntebb a háború kiszámithatlan gazdasági hatásáról általánosságban jeleztünk és ami azt az aggodalmat teheti jogosulttá, hogy mig az új önkormányzati szervek jelentékeny álló (ingatlan) vagyon felett fognak a katholikus autonomia keretében rendelkezni, addig a protestáns felekezetek részére az 1848. évi XX. t.-c. végrehajtásával biztosított örök alapítvány középszerű értéke a háború következtében még jó ideig hullámzásnak tétetik ki. Hogy ez a különbség a felekezetközi viszonyokra károsan hathat, nincs miért bővebben fejtegetni. De épen azért mi sincs távolabb tőlünk, mint a kölcsönös megértést megzavarni vagy akadályozni. Nem is akarunk ez irányban bővebb fejtegetésekbe bocsátkozni.

Azt azonban minden káros következmény nélkül véljük kiemelhetni, hogy a protestáns felekezetek részére a törvényjavaslat szerint biztosítandó segítség mértékénél és kiszolgáltatása módjának megállapításánál a súlyt főleg arra a tekintetre kell helyeznünk, amellyel

népünk teherbiró képességének tartozunk. A háború ezt a képességet jelentékeny próbára tette és előre látható, hogy az állam a forrón áhitott béke első évtizeiben eddig nem is képzelt mértékben jelentkező igényei alig fogják megengedni, hogy az egyházak a hivek áldozatkészségét saját céljaikra az eddiginél fokozottabb mértékben vegyék igénybe. Az 1848. évi XX. t.-c. végrehajtásának jelentősége tehát különösen ennél a pontnál kell, hogy kiütközzék. A felekezeteknek az örök alapitványként biztosított segítséget első sorban a hivek egyházi tartozása kérdésének rendezésére kell felhasználniok, amely megszünteti azt a surlódási felületet, melynek kiszögellései a multban az egyházak lelki életének fejlődésére oly károsan hatottak és a törvényjavaslat értékét főleg az a kérdés dönti el, hogy a kontemplált intézkedései mennyire teszik ezt az egyes felekezetekre, első sorban pedig az erdélyi protestáns felekezetekre lehetővé.

Csaknem ilyen jelentős kérdés azonban az is, hogy a felekezeti középoktatás feladatával járó költségek biztosítása az 1848. évi XX. t.-c. 4. §-ában kimondott *kölcsönösség elvére figyelemmel* biztosíttatik-e? És itt nemcsak arra gondolunk, hogy a katholikus autonomia országos szervei által sok eddig nem kimondottan katholikus jellegű középiskola lesz kifejezetten katholikussá, de figyelemmel vagyunk arra is, hogy a javaslat szerint az izraelita felekezet is részesülvén a törvény végrehajtásának áldásaiban, annak során biztosíték szerzendő az iránt, hogy ez a felekezet a nemzetnevelés feladatát a *középoktatás terén is* hivei számarányának és *vagyoni helyzetének,* valamint a törvény végrehajtása következtében nyert segítség mértékének megfelelően fogja teljesiteni. Igazságos és méltányos ez a kivánság már csak azért is, mert a törvényhozás a bevett vallásfelekezetnek törvényes álláspont szerint tartozó mértéket meghaladólag jár el, mikor az izraelita felekezetet az 1848. XX. t.-c. végrehajtásának áldásaiban részesíti. Az izraelita vallásról, helyesen annak recepciójáról szóló 1895. évi XLII. t.-c. ugyanis a törvényhozást erre nem kötelezi, minthogy ennek a törvénynek a jelenlegi igazságügyi miniszter vezetésével indult hirlapi mozgalom hatása alatt keletkezett 2. §-a csak az 1868. évi 53. t.-c. 18., 19., 20., 21. s ennek rendelkezéseit terjeszti ki a recipiált felekezetre, tehát a taxativnak tekintendő felsorolásból vonható argumentum szerint nem az 1848. évi XX. t.-c.-re is. Ha azonban a törvényhozás ezen túlteszi magát és az 1848. évi 20. t.-c.-et az

izraelita felekezettel szemben is végrehajtandónak mondja ki, akkor ezzel szemben megvárhatja, de köteles is megvárni, hogy ez a felekezet ott is vegyen részt intenzivebben a nemzeti kulturmunkában, hol a keresztény s főleg a protestáns felekezetek több évszázados dicső mult tanúságát hivhatják fel annak bizonyítására, hogy a maguk pártikuláris érdekeit az állam egyetemes érdekeivel összhangzásba hozva, erejükön felül hoztak áldozatot. Bevalljuk, hogy mi az 1848. évi XX. t.-c. végrehajtásából folyó egyenes konzekvenciának tekintjük, hogy a felekezetek mindenike a középoktatás terén fejtse ki szellemi munkája legjavát és azt is, hogy ne legyen olyan felekezet, mely ezt a munkát félvállról vegye. Vallomásunktól nem tart vissza az az aggodalom sem, mely az intenzivebb felekezeti középoktatástól a nemzeti műveltség egyetemességét félti. Igazat adunk ezzel az aggodalommal szemben Bartha Miklósnak, ki épen abban látta kulturéletünknek az egyoldaluságtól mentes irányzat által kifejlett vonzó erejét, hogy nem visel testén — uniformist.

Két törvényjavaslat.*

1917. december 21-én gróf Apponyi Albert vall. és közokt. miniszter két törvényjavaslatot terjesztett az országgyülés elé. Az egyik a kath. önkormányzatról, a másik a bevett vallásfelekezetek (egyházak) államsegélyéről szól. Mindkét törvényjavaslat, mint alapokra, az 1848. évi XX. törvénycikkre támaszkodik. A katholikus önkormányzatról szóló törvényjavaslat az emlitett törvénycikk 2. §-ára hivatkozva készült, mely szerint „törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonosság állapittatik meg.“ A bevett vallásfelekezetek államsegélyéről szóló javaslat az emlitett törvénycikk 3. §-ának kiván fokozatos mértékben eleget tenni, amely szerint „minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek.“

E két törvényjavaslat alapokánál, szerkezeténél és céljánál fogva ugy van egybe- és egymás mellé állítva s beterjesztésének módja is olyan, hogy egymást szigorúan feltételezik. Azt az elvet, amelyet az 1848. évi XX. t.-c. 2. és 3. §-ai kifejeznek, teljes egészükben és teljes mértékükben egyszerre megvalósítani csak felette nagy, súlyos rázkodtatások után lehetne; ámde a nagy célhoz lépésről lépésre, az idők kivánalmainak megfelelően közelebb jutni, nemcsak lehet, hanem kell is, anélkül azonban, hogy „a tökéletes egyenlőség és viszonosság“ elvén csorba ejtetnék. Már pedig e két törvényjavaslat engem arról győzött meg, hogy ez elven újból csorba esett; az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy az 1848. évi XX. t.-c. 3. §-ának fokozatos végrehajtására, a három protestáns és zsidó egyházra vonatkozó törvényjavaslat tulajdonképen és alapjában véve, nem annyira a törvény részrehajlatlan végrehajtási szándékával készült és nem is az egyházaknak az államtól

* Javaslat a kath. önkormányzatról és az 1848. évi XX. t.-c. fokozatos végrehajtásáról szóló törvényjavaslatokról.

való függési vagy függetlenségi viszonyának tervével, hanem leginkább azzal a szándékkal, hogy a római katholikus egyház saját kizárólagos céljaira, nyilvános elszámolásra nem kötelezetten, önkezelésbe vehessen *örök időkre,* a mai becslés szerint, több mint 520,000.000 korona értékü vagyont, fennhagyatván emellett továbbra is — örök időkre — az a joga, hogy a mit csak később is magáénak vélhet, az iránt az állammal szemben pert kezdhessen, azt vagy a vallás és közoktatási miniszterrel történő megegyezés vagy birói ítélet útján megnyerhesse. A törvényjavaslat említést sem tesz a püspökségek fennállását biztosító nagy vagyonról, melynek figyelembevételével a többi egyházakról is gondoskodni kellene. Ezért állítom azt, hogy a „tökéletes egyenlőség és viszonosság“ elvén újból csorba ejtetett.

Politikai elveink kikapcsolásával kell a benyújtott két törvényjavaslattal megismerkednünk s aztán egyházunk szempontjából azok mellett vagy ellen állást foglalnunk. A katholikus önkormányzatról szóló javaslatnak minket nem kellene nagyon érdekelnie ; de mert csak, ha a három protestáns és zsidó egyházakra vonatkozó törvényjavaslattal azt egybevetjük, érthetjük meg, hogy az egyenlőség és viszonosság elvének keresztülvitele mikép érvényesül : nem nélkülözhetjük annak is a megismerését.

Tagadhatatlanul az 1848. évi összes szabadelvű törvényeinknek az a szellem adott létet, mely az 1789-iki francia forradalommal vette nyilvános kezdetét, mely először iktatta törvénybe az *emberi jogokat* s mely szellem több-kevesebb idő alatt áthatotta egész Európát. Franciaország adta ténylegesen tudtára a római katholikus egyháznak, hogy mindannak, a miféle földi vagyonnal csak rendelkezik, kezdő és főalapja az a vagyon, melyet egyes országok vagy uralkodók annak javára adományoztak.

A szabadság, testvériség és egyenlőség jelszavak — a francia forradalom ez újszülöttei — félszázad alatt átdolgozták az érzelmek és gondolatok világát. Különösen mozgalmas volt az 1847—48-iki esztendő. Az 1848. évi februári francia forradalom útat nyitott egy új világ teremtéséhez. Trónok ingadoztak, roppantak, kormányformák változtak, régi békók szétroppantak. A februári francia forradalom hozzánk 1848. márciusában jutott el ; de gyors cselekvést követelt. Ily viszonyok között jöttek létre az 1848. évi törvények. S akkor, mikor megszünt a rendiség, az ősiség és a kiváltságok : csak méltó dolog volt, hogy a sok vallási villongás helyett jöjjön

a vallás szabad gyakorlatának, a lelkiismeret szabadságának törvénye *a tökéletes egyenlőség és viszonosság elvével.*

Ma már mindenki előtt kétségbevonhatatlan, hogy hazánkban 1848. óta államvallás, államegyház nincsen. S mikor a törvény minden kiváltságot eltöröl és kimondja, hogy „a bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek“: oly elvet kiván megvalósítani, mely szigorú következménye az egyenlőség eszméjének és a *közös teherviselés* törvényének.

Ily szemüvegen nézem én az 1848. évi XX. törvénycikket. Különbözőképpen magyarázták és magyarázzák e törvény szellemét, de nincs más értelme, mint az, hogy az ország a tökéletes egyenlőség és viszonosság elvénél fogva a *sajátjából* köteles fedezni a bevett vallásfelekezetek összes egyházi és iskolai szükségleteit, melyeket, természetesen az egyházak meghallgatásával, maga az állam állapit meg. De e kötelezettség Szilágyi Dezső szavai szerint „azt az egyenes logikai következtetést vonná maga után, hogy az egyházi javak szekularizáltassanak.“ Wlassits Gyula kultuszminiszter 1898. évi kijelentése szerint is „ez a szekulárizációra és a többi egyházi alapok konfiskálására vezetne.“ E nyilatkozatokból, ha saját nézetünket figyelembe nem vesszük is, világos, hogy a mi tulajdonképpen az államé, bárki haszonélvezte is azt és bármily hoszszasan is, ahhoz az államnak annyira joga van, hogy a haszonélvezetet is, ha ez nem felel meg már *az általános, az egyetemes álladalmi célnak és érdeknek,* megváltoztathatja. Nem habozom tehát kimondani, hogy mindaz a vagyon, melyet a különböző egyházak 1848. évet megelőzően az országtól és uralkodóktól, mint a magyar szentkorona viselőitől kaptak egyházi, iskolai, kulturális és honvédelmi célokra, *az ország vagyona;* a felett az ország rendelkezik s azok haszonélvezeti jogát is csak ő állapíthatja meg, a minthogy rendelkezési jogát többször ki is jelentette.

Azok az országos vagyonból meghatározott célokra kapott javak tehát, melyeket a katholikus egyház, sőt még gróf Apponyi emlitett törvényjavaslata is *egyházi javaknak* nevez, egyáltalán *nem egyházi javak,* hanem a *magyar államnak egyházi célokra adott kétségtelen vagyona.* S így az 1848. évi XX. t.-c. értelme szerint, mivel annak *honvédelmi* célja megszünt, ama vagyon felett az ország rendelkezik még pedig úgy, hogy vagy elveszi és gondoskodik a tökéletes egyenlőség és viszonosság elvénél fogva mindenik egyház

szükségleteinek megfelelő fedezetéről vagy nem ad senkinek semmit, vagy pedig átadja a vagyont tulajdonjogilag egyik egyháznak, leghelyesebb, ha *örök alapítványképpen,* hogy az alapító akarata állandóan megnyilatkozzék a cél kitüzésében, de ugyanakkor teljesen megfelelő tulajdonjoghoz, illetőleg aránylagos egyenértékü örök alapítványhoz juttatja a többi egyházakat is.

Nem volt megfelelő időm és alkalmam, hogy összegyüjthessem mindazokat az adatokat, melyek az 1848. évi XX. törvénycikk létrejötte körül fontosak. Leginkább eligazitanak e tekintetben Kossuth Lajos és báró Vay Miklós szavai. Kossuth azt mondja (Irataim 8. k. 340. l.): „Az állam nem egyenlő mértékkel mér a vallásfelekezeteknek, ez annyira sérti az emberi szabadság legérzékenyebb oldalát, a lelkiismeret szabadságát, hogy eltökéltük magunkat e borzasztó eszmét a magyar közjogból kitörülni s helyébe az északamerikai jognyilatkozat azon bölcs, igazságos axiomáját iktatni törvénybe, hogy semmi egyház sem birhat főlénnyel a törvény előtt mások felett." Tovább igy szól: „Az egyenlőség és viszonosság valósítására csak egyetlen alternativa képzelhető. Vagy az, hogy az állam semmi egyháznak, semmi vallásnak nem ad semmit. Vagy az, hogy minden vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségleteit az állam fedezi. Az emberiség már eléggé haladott, miként ne legyen szükség indokolni, hogy az alternativa első része helyes, nem a második. Az országgyülés olyan törvényjavaslat benyujtására utasította a kormányt, mely megad *mindenkinek mindent.*" Az előző altèrnativát, hogy az állam ne adjon *senkinek semmit,* azt mondja Kossuth: *„nem mertük megtenni!* Ily kérdések felvetése békés időkre való, midőn a nyomukba kelő szenvedély szele kidühöngte magát anélkül, hogy a nemzet hajóját szirtekhez sodorná."

Ezekből s a többi adatokból, melyek kezeim közt vannak, az tűnik ki, hogy a törvénynek mind előkészítése, mind tárgyalása alkalmával ott lebegett a levegőben az a szellem, hogy az ugynevezett *egyházi javak:* egyházi célt szolgáló *országos javak,* melyeket az egyháztól el is lehet venni. Ettől — a vagyon elvételtől — tartottak, ettől féltek a katholikus egyház vezetői. Hiszen épen a katholikus püspökök tiltakoztak a főrendiházban a vagyon esetleges elvétele ellen. Ha nem lett volna a levegőben az elvétel szelleme, ha nem hozta ezt senki szóba: mire való volt akkor a tiltakozás, miért féltek, miért hivatkoztak nyolcszázados multra, békekötésekre és királyi esküszentségre? Miért teszi Szcitovszky

János pécsi püspök a 3. §-hoz e módositó indítványt „a tulajdonjog megsértése nélkül, aképpen, hogy a midőn egynek kedvezés adatik, az másra kellemetlenül ne hasson;“ Fogarasi Mihály szkodári püspök pedig, hogy „amennyiben az egyház tulajdonából ki nem telnék: (a szükségletek) közálladalmi költségek által fedeztessenek.“ (Budapesti Hiradó 1848. április 5. 804. l.) A püspökök vindikálják a katholikus egyház részére a vagyon tulajdonjogát, noha tudniok kellett mint törvényhozóknak, hogy az egyház által birt javaknak az egyház csak haszonélvezője, tulajdonosa pedig a magyar szentkorona; tudniok kellett, hogy e vagyon közvetve állami célok szolgálatára van rendelve; tudniok kellett, hogy mikor az 1848. évi törvények sok privilégiumot megszüntettek, akkor az egyház privilégiumát sem hagyhatták, különösen vagyonjog tekintetében, érintetlenül, hiszen előttük állott már a papitized megszüntetésére, az urbéri viszony eltörlésére csak akkor alkotott törvény és tudniok kellett azt is, hogy az egyházi javaknak nevezett javak kérdése hazánkban nem egyházjogi, hanem tisztán közjogi kérdés és hogy a római katholikus egyház már a reformáció óta nem kizárólagos ápolója ama humánitárius érdekeknek, melyekre az országos vagyon haszonélvezeti jövedelme jórészben szolgált.

Kinek vagy kiknek fejéből pattant ki az 1848. évi XX. t.-c. eszméje, ki vagy kik fogalmazták a törvénycikket, minő indokokkal terjesztették be a törvényjavaslatot, minő pro és contra érvek hangzottak el annak a kerületi (bizottsági) és alsóházi tárgyalása alkalmával: nem tudom elősorolni, nem kapván még meg azokat a biztos adatokat, melyekre kétségtelenül támaszkodnom kellene. A főrendiházban történt tárgyalásoknál azonban br. Vay Miklós koronaőrnek — aki 1840-től a tiszántúli református egyházkerületnek főgondnoka volt — beszédéből az tünik ki, hogy a törvényjavaslat a helvét hitvallásúak folyamodásának a honorálása. Báró Vay ugyanis a katholikus püspökök már említett aggodalmaira azt felelte: „a jelen törvény a helvét hitvallásúaknak benyujtott folyamodványa alapján készülvén... a rendek a tulajdonjoghoz nem nyultak... ellenhatást előidézni nem akartak. A protestánsok függetlenségüket az anyagi érdeknek alá nem fogják rendelni, tehát ők is félthetnék elveik sértését. Éppen ezért a végrehajtásnál meg fognak hallgattatni.“ (Budapesti Hiradó 1848. április 5. 804. l.) E nehány sor sokat mond, de annak tárgyalásába nem szükséges belemennem. Célunkra az tartozik, hogy az 1848. évi XX. t.-cikk

2. és 3. §-a értelmével, szellemével és elvével tisztában legyünk lehetőleg a történelmi fejlődés és oknyomozás alapján. Sajnos, nem tudtam ehhez ez idő szerint több anyagot összehordani.

Az összehasonlítás és elbirálás végett szükséges már most ismernünk a vallás- és tanulmányi, valamint az egyetemi alapok természetét.

1. A *vallásalap* eredete a reformáció terjedésének idejére vezethető vissza, midőn az 1548. évi 12-ik törvénycikk azt rendeli, hogy a pusztán maradt monostorok, klastromok és káptalanok jövedelmeit azon prédikátorok ellátására kell forditani, akik a hiveket a katholikus hitben megtartani és arra visszatériteni igyekeznek. III. Ferdinánd 1650-ben azt rendeli, hogy a pozsonyi kamara fizessen évi 6000 forintot az esztergomi érsek kezeihez a szegény papság részére. (Cassa parochum). Majd III. Károly 1733-ban ez összeget évi 16.000 forintra emelte. Mária Terézia az érsekek és püspökök javadalmait, mivel haszonélvezett javaikat a *honvédelmi* költség tovább nem terhelte, évi 10% rovatallal terhelte meg; II. József a feloszlatott szerzetes rendek javait, valamint az egyházi javadalmak időközi jövedelmeit a vallásalaphoz utalta. Ferenc király 1793-ban megállapítván egy püspök évi javadalmát 40 ezer, az érsekét 60 ezer és az esztergomi érsekét évi 150 ezer forintban, jövedelmeik többi részét ez alaphoz fizetni rendelte. E terhet a főpapok 1858-ban 3 millió forinttal *papnöveldei alap létesítése* címen megváltották. Ezekből gyűlt össze a vallásalap, mely 194.408 hold földbirtok és másféle értékben mintegy 120 millió korona vagyont, 600 ezer korona — a vallás és közoktatásügyi miniszter 1914. évi kimutatása szerint 4,443.968 korona — évi jövedelmet képvisel. (Szeredy, dr. Konek, dr. Kosutány: Egyházjogtan; dr. Késmárky I. Kath. egyh. vagyonjog).

A mint ezekből kitünik, a vallásalap legnagyobb részben az ország vagyonából gyűlt, egyfelől — királyi rendelet folytán — az ország pénzéből, másfelől a főpapok azon járulékaiból, melyeket ők az országtól haszonélvezett javakból gyűjtöttek.

A vallásalap célja:

a) az istentisztelet ügyét előmozdítani;

b) egyházi épitkezések;

c) papnöveldék létesítése;

d) szegényebb és elaggott lelkészek segélyezése, illetőleg fizetésüknek évi 600 koronára kiegészítése.

2. *A tanulmányi alap* az 1773-ban feloszlatott jézsuita-rend ingó és ingatlan vagyonának nagy részéből keletkezett, melyhez ugyancsak a később, II. József által, feloszlatott néhány szerzetesrend vagyona csatoltatott. A 60.760 hold földbirtok és másnemü vagyon együtt mintegy 50 millió korona értéket s a vallás és közoktatásügyi miniszter 1914. évi kimutatása szerint 3,095.237 korona évi jövedelmet képvisel. Kizárólag tanügyi és pedig katholikus tanügyi célokat szolgál.

3. *Az egyetemi alap* egyes főpapok tetemes adományából, továbbá a nagyszombati jezsuita-kollegium eladott birtokaiból keletkezett. E vagyont Mária Terézia a Magyar Egyetemre ruházta. Értéke mintegy 6 millió korona (Dr. Késmárky: Vagyonjog), mely a vall. és közokt. miniszter 1914/15. évi kimutatása szerint évi 641.309 koronát jövedelmez.

Ez alapokhoz számitandók még egyes kisebb alapok és alapítványok, továbbá az erdélyi róm. kath. statusnak a vallás és közoktatásügyi miniszterium által kezelt alapjai, melyekről számszerű adatokat beszereznem nem sikerült. Ezek is tőkében és jövedelemben tekintélyes összeget tesznek ki,[1] hiszen ide kell számitanunk a *lusitan-erdélyi vallásalapot,* a tizedből létesített nagyszebeni *Teréz-árvaalapot,* a *tanulmányi* és az elemi iskolai alapot.

A fennebbiek bizonyos tájékozást nyujtanak arra, hogy az említett alapok előállásához és gyarapodásához mily mértékben járult hozzá a kizárólag országos vagyon.

Ez előzetes tájékozódások után áttérhetünk ama két törvényjavaslatra, melyeket gróf Apponyi Albert vallás és közoktatásügyi miniszter a mult év végén az országgyűlés elé terjesztett.

I. A katholikus önkormányzatról.

Hogy a római katholikus egyház önkormányzatot nyerjen, az ellen nekünk elvileg sem politikai, sem egyházi szempontból kifogásunk nem lehet; valamint abba sem szólhatunk bele mindaddig, a míg az állam és más egyház létérdekeit nem bántja, hogy milyen legyen az önkormányzatnak szervezése, alakja és tartalma. Legfennebb annak adhatunk és adunk is mély sajnálatunkkal kifejezést, hogy az 1848. évi XX. t.-c. 2-ik §-a alapján az önkormányzati szervezet úgy alakittatik meg, hogy *a katholikus egyház hierárchikus szervezete* szem előtt tartatik. Mert ez azt is magában

[1] A kolozsvári adóhivatal a megmondhatója!

foglalja, hogy törvénybe lesz iktatva, törvényben lesz elismerve, hogy hazánkban egy egyháznak nem magyar állampolgár is lehet feje. Ténylegesen ez csakugyan igy van, de e tényt tételes törvényben elismerni, megörökiteni nem tartom helyesnek, sőt ellentétesnek összes eddigi vallásügyi törvényeinkkel.

A mi minket leginkább érdekel a törvényjavaslatból, az az, hogy a vallás- és tanulmányi, valamint számos kisebb alapok és alapítványok már most *egy éven belül* (9-ik §.) átadatnak a katholikus egyház végleges tulajdonába több közép- és nehány főiskolával és kilátásba van helyezve ezen kivül az egyetemi alap átadása is; és bántónak tartom azt, hogy mind maga a törvényjavaslat, mind pedig és különösen a javaslat megdokolása arra az álláspontra helyezkedik, hogy azok a javak a katholikus egyház tulajdonát képezik. Bármi okoskodással állunk is szemben, ezt el nem ismerhetjük. A katholikus egyházi és iskolai célokra rendelt vagyont mi más célra fordítani vagy attól épen elvenni nem akarjuk, de azt már mégis csak kikötni óhajtjuk, hogy épen, amint a protestánsok „örök alapítványt“ kapnak: azonképpen mint *örök alapítványhoz* jussanak hozzá nevezett alapokhoz a katholikusok is. Mert akkor, a mint a protestánsok részére adandó alapítvány célja meg van határozva, éppen ugy ki lesz tüzve a katholikus alapítványok célja is. Másfelé tehát nem lesz fordítható s ezenkivül a törvény és állam ellenőrzése alatt fog állani. Mert az sehol sincs kimondva a törvényjavaslatban, hogy a katholikus egyház a fenti alapokról az államnak számadást tartozik bemutatni, holott a protestánsoktól ezt szigorú feltételek kikötése és súlyos következmények mellett megköveteli. Legyen tehát az 1848. évi XX. t.-c. 2-ik §-ának megfelelően, melyre e törvényjavaslat éppen alapítva van, *„tökéletes egyenlőség és viszonosság“;* mert a katholikusok éppen ugy az ország vagyonából részesülnek, mint a protestánsok. Hiszen, ha ezt az állam s maga a törvényjavaslat is inplicite el nem ismerné: bizonyára nem adna nekünk nagyobb összegű örök alapitványt, avagy nem igyekeznék az 1848. évi XX. t.-c. 3. §-át ily módon és mértékben végrehajtani, hanem csak csendesen haladna annak megvalósítása felé a különböző kor és igények követelményeinek megfelelően.

Sajnos, nem rendelkezünk oly pozitiv számszerű adatokkal, hogy azokból határozottan megállapíthatnók: mekkora vagyonérték megy át a római katholikus egyház birtokába s ez okon a lélekszámhoz arányitást sem tudjuk megcsinálni.

Ez az általános nézetem és észrevételem a katholikus önkormányzatról benyujtott törvényjavaslatra.

II. Az 1848. évi XX. t.-c. fokozatos végrehajtásáról benyujtott törvényjavaslat.

Az erre vonatkozó törvényjavaslat összesen 9 szakaszból áll. Nem sokkal jelent többet, mint azt, hogy e címen eddig adott segélyt nem az évi költségvetés, hanem a törvény biztosítja. Kimondja a javaslat, hogy a protestáns vallásfelekezetek (egyházak) részére az állam az 1848. évi XX. t.-c. 3. §. fokozatos végrehajtásaképen összesen 200.000.000 korona örökalapítványt létesit az e címen eddig költségvetésileg évről-évre nyújtott segélyezés helyett. Ez összegből az unitárius egyházat illeti 6,800.000 korona, melynek kifizetése nincsen határidőhöz kötve. A kifizetést az állam részint készpénzben, illetőleg állampapirokban, részint ingatlanokban teljesíti.

Míg az állam az alapítványi tőkét kifizeti, addig fizeti annak évi 4%-os kamatát, de csakis az 1920/21. költségvetési évtől számítandólag. Az eddig kapott összeg: 171.400 korona, emelkedik s az 1918/19. évben 204.000 koronára, az 1919/20. évben 238.000 koronára és 1920/21. évtől kezdve 272.000 koronára. (2. §.)

Ezenkivül ránk vonatkozólag kimondja a törvényjavaslat, hogy az egyházi segélyezések címen az évi költségvetés 7. pontja alatt évi 100 000 korona és a 19. pontja alatt tőkegyarapításra eddig adott évi 15.800 kor *„mindenkorra biztosíttatik.“* (3. §.) Ez azt jelenti, hogy állami segélyezésünk 1918/19. évben 319.800 koronát, 1919/20. évben 353.800 koronát és 1920/21-től tovább évi 387.800 koronát tenne ki.

Ez örökalapítvány és a már jelzett kétrendbeli évi segélyezés sem most, sem jövőben nem érinti — a javaslat szerint — azokat az államsegélyeket, melyeket a már eddig alkotott vagy jövőben alkotandó törvények vagy törvényen alapuló szerződések irnak elő, vagy a melyek a fejlődés mértékéhez képest szükségeseknek fognak mutatkozni. (5. §.) Ilyenek a lelkészi kongrua, lelkészi korpótlék, lelkészi továbbmenő segély, segédlelkészi átalány; a kolozsvári, a székelykereszturi főgimnáziumok évi segélye, a főgimn. tanárok személyi pótléka; továbbá a főgimn. tanárok és lelkészek már törvényben megállapított családi pótléka és nem érinti az elemi iskolai tanítók fizetés kiegészítését, korpótlékát és családi pótlékát.

Az örökalapítvány kamatjövedelmét kizárólag csak a következő háromféle szükségletre lehet és szabad felhasználni:

1. egyházi adózás rendezésére,
2. az egyházi közigazgatás költségeire és
3. a lelkészi nyugdíjintézet segélyezésére. (4. §.)

A jövedelemről évről-évre az E. K. Tanács által elfogadott számadással kell elszámolni. Ilyent a katholikusoktól nem kiván az állam. Az egyház segélyezését az említett három címen, ugy látszik, a törvényjavaslat véglegesnek tekinti, annyira, hogy az 1848. évi XX. t.-c. 3. §-ra hivatkozással e címeken újabban segélyt nem kérhetünk; sőt még másnemü segélyezést is csak úgy helyez kilátásba, ha és „amennyiben a segélyezésnek azért lenne helye, mert a hivek az ezen egyházi szükségletekből eredő terheket elviselni nem volnának képesek s amennyiben az állam pénzügyi helyzete azt megengedi.“ Ez intézkedést felette súlyosnak, sőt teljesen elfogadhatatlannak tartom, mert az ellenkezik az 1848. évi XX. t.-cikk 3. §-ával; de involválja azt, hogy egyszersmindenkorra lemondunk arról, hogy a törvény alapján az állammal szemben igényeinkkel valaha felléphessünk. Már pedig nem tudjuk, hogy mit hoz csak a legközelebbi jövő is, nem tudjuk, mi lesz a kapandó örökalapítvány értéke, jövedelme; sőt ugyancsak nem tudjuk, hogy hová fejlődnek az igények és szükségletek? S bármily tekintélyes összegnek látszik is magában véve a kilátásba helyezett örökalapítvány, jogunkról örökre, a jövő nemzedékeket is kötelezetten, minden fenntartás nélkül lemondanunk nem szabad. De annak sem szabad magunkat kitennünk, hogy ily labilis törvény alapján állandóan miniszteri jóakarattól függjön az, hogy vajjon tényleg szükséges-e nekünk valami, birják-e annak terhét hiveink és van-e arra fedezet az államkasszában? Ismerjük az ilyen intézkedéseket; de különben is mi ismerjük leginkább önmagunkat, szükségleteinket, céljainkat és hiveink teherbiró képességét is.

Ha a fennebbi tétel a törvényben marad, azzal az állandó felekezeti surlódásnak új alapja lesz letéve, melyet idők folyamán a szociális és demokratikus eszmék és intézkedések terjedésével, csak a teljes szekularizáció s a szabad vallás szabad államban megvalósulása fog megoldani.

A törvényjavaslat többi része az izraeliták segélyezésére s egyes hivőknek más egyházak által való megadóztatására és a törvény végrehajtására vonatkozik. Ezek ellen nincs észrevételem.

Sajnálattal kell feljegyeznünk, hogy bár éppen azokra a címekre hivatkozik a törvényjavaslat indokolása, melyeken egyházunk 1904-ben állami segélyezést kért, mégis teljesen figyelmen kivül hagyja a már említett három ponton kivülj szükségleteinket.

Mindezek után javaslataim a következők:

1. Fogadtassék el általánosságban a törvényjavaslat, de csak mint az 1848. évi XX. t.-c. részbeni, fokozatos végrehajtására irányuló javaslat. Jelentessék ki azonban, hogy a törvényjavaslat, főleg ha azt a kath. autonomiáról benyujtott törvényjavaslattal összeköttetésben biráljuk el — minthogy a vallás és közokt. miniszter a kettő közt junktimot csinált — nem tesz eleget az 1848. évi XX. t.-c. 2. §-ának, nem biztosítja a tökéletes egyenlőséget és viszonosságot. Ez pedig Kossuth szavaival élve: sértő s az emberi és lelkiismereti szabadsággal ellenkező, a polgári társadalom és állami szuverénitás alapfogalmaival meg nem egyező. Ragaszkodunk ezért továbbra is a törvény további fokozatos végrehajtásához.

2. Mivel a 6,800.000 korona örökalapitvány gyanánt adatik, állíttassék ki alapítólevél. A kath. egyház is kizárólag örökalapítvány és alapítólevél mellett vehesse birtokába a vallás és tanulmányi, valamint az egyetemi és kisebb alapokat és alapítványokat. Állapíttassék meg egyuttal az 1910. évi népszámlálás és az említett alapok s az azokhoz tartozó intézetek vagyonának összehasonlításával, hogy a római katholikus egyház aránylagos alapítványi összege mekkora s ez ne legyen aránylag nagyobb, mint a többi egyházaké. Ez az egyenlőség és viszonosság, ez az igazság!

3. Mivel a vallás és tanulmányi, valamint az egyetemi alapok nagy része ingatlanból áll, kérjük mi is, hogy örökalapítványunknak legalább is felerésze adassék ki ingatlanban. S ha a mi részünk kiszolgáltatása nem lesz határidőhöz kötve, ne köttessék egy évi határidőhöz a katholikusoknak szánt alapok kiadása se. A mennyi idő alatt megkapja egyik, ugyanannyi idő alatt kapja meg a másik. Ez az egyenlőség, viszonosság és igazság!

Ingatlanban kérjük legalább is felét az alapítványnak azért, mert az nem éppen annyira ingadozó s több jövedelmet is hoz, mint a készpénz vagy állampapir. Egyidőben való kiszolgáltatást pedig kérnünk kell azért, mert az állami 4% kevés s ki tudja, mikor juthatunk hozzá az alapítványhoz, addig, ha a kath. egyház mindent kikap már egy év alatt, velünk szemben jövedelmileg sok előnyben részesül.

4. A katholikusoknak örök időre fennhagyatik, hogy egyes alapok és alapítványok iránt igényt, sőt pert támaszthassanak; örökigényünk tehát az általuk nyerendő vagyon részesedés arányában a most adandó összeg kipótlása iránt nekünk is hagyassék fenn örök időkre.

5. Ha nem követeltetik számadás a róm. katholikusok alapítványairól: ne követeltessék tőlünk se, avagy ellenkezőleg. ők is számoljanak el évről-évre, mert nemcsak a protestánsok, hanem a katholikusok pénzkezelését és hazafiságát is egyenlőkép köteles az állam ellenőrizni.

6. A mint kimondatik, hogy a protestánsok alapítványaik jövedelmét „kizárólag“ csak három cím fedezetére használhatják: ugy ugyancsak a katholikusokra is állapíttassék meg ugyanaz a három cím. Amennyiben pedig ez egyes alapítványokkal ellenkezik, annyiban adjon az állam a protestánsoknak is a megfelelő címeken megfelelő újabb alapítványt, illetőleg a mostanit egészítse ki címekben és vagyonban. Ilyen cím egész szembetünően papnöveldék létesítése és fenntartása.

7. Az 5. §. módosíttassék ugy, hogy ne legyünk elzárva az említett három címen nyert összeg növelésétől, mert ellen esetben e címek növekvő szükségeit örök időre kénytelenek lennénk a mostani tőke jövedelméből fedezni, ez pedig lehetetlen. A módosítást igy ajánlanám: „5. §. A jelen törvényben megállapított segélyek, ugy ezeknek a címeknek állami emelését, valamint a 4. §-ban fel nem sorolt egyházi szükségleteknek fedezhetéséhez az állami hozzájárulást jövőben nem gátolják stb.“ Ez egyezik meg az 1848. évi XX. t.-c. 3. §-ával. S különben is a három címen adott alapítvány jövedelme oly kevés a fejlődő szükségletekhez képest, hogy abból azoknak a címeknek a költségeit sem fedezhetjük megfelelő mértékben. Kérnünk kell, hogy e címeken is, ha a szükség parancsolja, még igényünk legyen, hiszen mikor az egyház célját valósítjuk meg, ugyanakkor az államnak is nagy szolgálatot teszünk.

8. Egyik törvényjavaslat sem szól semmit a kath. püspökök kezén levő, haszonélvezett javak sorsáról. Mivel a püspöki állásokat fenntartó javak szintén az ország javai: igazságosnak, sőt a „tökéletes egyenlőség és viszonosság“ elvének, megvalósításának módozatainál egyedül helyesnek azt tartom, hogy a prot. püspöki állások is részesüljenek megfelelelő országos javadalmazásban. Intéztessék ezért felirat e tekintetben az államhoz, kérvén, hogy mivel a kérdés alatti törvényjavaslatokban a prot. püspökök java-

dalmazásáról nincs szó, találja módját az állam erről is megfelelő módon és arányban gondoskodni.

9 Tekintettel arra, hogy a vallásalap céljai között a *papnöveldék létesítése* egyik fontos cél és a protestánsoknak biztosítandó örökalapítvány ezt egészen figyelmen kivül hagyja: javaslom, hogy intéztessék felirat a kormányhoz s e feliratban fejtessék fel, hogy a „tökéletes egyenlőség és viszonosság“ elvénél fogva, de mert a katholikusoknak erre szánt alapjai már vannak, adassék papnöveldénk fejlesztésére megfelelő dotáció. Erről pedig történjék már most gondoskodás vagy a kérdés alatti törvényjavaslatban vagy attól külön, de mindenesetre oly mérvben és oly időben, hogy meglevő teológiánkat legalább a feltétlen szükséges 6 tanerővel és tanszemélyzetét a hasonló főiskolai tanszemélyzet javadalmának megfelelő fizetéssel elláthassuk. E felterjesztésben nemcsak az 1848. évi XX. t.-c. 2. és 3. §-aira kell hivatkoznunk, hanem az e tekintetben egyházi főhatóságunkhoz nem rég érkezett miniszteri iratra, igéretre is. (169.785 1917. sz. 1917. dec. 31-ről.)

Kapcsolatosan e kérdéssel folyamodnunk kell az iránt, hogy ha már kath. teológiai fakultás van a budapesti és református a debreceni egyetemen: létesítsen az állam saját költségén az unitáriusok részére is teol. fakultást a kolozsvári egyetemen, mert ezt követeli az 1848. évi XX. t.-c., továbbá a teljesen egyforma elbánás, az igazság! Felfejtendőnek tartom feliratunkban, hogy mig a többi egyházak több jogi és más főiskolákat tarthatnak fenn, mi egyetlen főiskolánkat, teol. akadémiánkat sem tudjuk kellőképen berendezni és ellátni.

Ellátást kell kérnünk papnövendékeink részére is, mert ha a vallásalap teljesen fedezi a katholikus papnövendékek összes tanulmányi költségeit: az az igazság, hogy a mi növendékeink részére is e költségek fedeztessenek, sőt ha a kath. növendékek számára országos, magyar vagyonból külföldi akadémia van létesítve Bécsben és Olaszországban: a mi ifjaink részére is szükséges legalább 1—2 külföldi ösztöndij.

10. Támaszkodva az 1 48. évi XIII. t.-cikkre, mely szerint Őfelsége minden vallásfelekezetü papság illő ellátásáról minisztériuma által gondoskodik: kérnünk kell lelkészeink fizetésének a változott viszonyoknak megfelelő újabb rendezését s e tekintetben az 18 8. évi XIV. t.-cikknek a létminimumra vonatkozó megváltoztatását, ugy azonban, hogy e tekintetben egyházi főhatóságunk meghallgatandó.

11. Segédlelkészi állásunk kevés van, jóval többnek a szervezése feltétlen szükséges. Nézetem szerint, minden olyan egyházközségben — főleg nehány városban — hol több tanintézet révén nagyobbfokú a vallástanítás vagy második lelkészi vagy segédlelkészi állásokat kell szerveznünk. Kérnünk kell e célra a segédlelkészi átalánynak legalább 20.000 koronára emelését s második lelkészi állások szervezésére a segélyt.

12. Missziónáriusi célokra, szórványaink megfelelő gondozására körlelkészségek, sőt vándorlelkészségek létesítésére, főleg és sürgősen a szórványokban lakó és tanuló növendékeink hitoktatásának ellátása céljából szintén segélyt kell kérnünk, ha már a kérdés alatti törvény erről nem gondoskodott. Felterjesztésünkben ugyancsak hangsúlyoznunk kell, hogy mi mindeme munkánkkal közvetve kiváló mértékben szolgáljuk a magyar hazát s nagy mértékben mozditjuk elő a magyarság érdekeit, gondozását. Rá kell e tekintetben mutatnunk lelkészeinknek a háború alatti szolgálataira, lelkes munkálkodására.

13. Kolozsvári, tordai, székelykereszturi és budapesti egyházközségeinkben rendes vallástanári állások szervezését tartom szükségesnek, a vallástanítási díjak emelését pedig mindenütt elkerülhetetlennek. A vallástanítási díjakról az 1868. 38. és az 1883 évi 30. t.-c. értelmének megfelelően, az állam köteles gondoskodni; ezért szükséges, hogy mind a hittanári állások létesítéséhez, mind a lelkészek által történő hittanítási díjaik emeléséhez az anyagi eszközök rendelkezésünkre bocsáttassanak. Ezzel összeköttetésben a vallástanítások céljából történő útazások díjai is felemelendők a viszonyoknak megfelelően.

14. Az 1848. évi XX. t.-c. 5. §. ellenére egyházunknak ez ideig egyetlen tábori lelkésze sincsen. Elérkezettnek látom az időt arra, hogy e törvényre hivatkozva legalább is három tábori lelkészi állás létesítésére részünkről a lépések kellő eréllyel megtétessenek.

15. Egyházi összes tisztviselőink, tanáraink, tanítóink, kántoraink és családjaik részesíttessenek mindama kedvezményekben, melyeket az állami, vármegyei és városi tisztviselők élveznek; hiszen különösen lelkészeinket minden eddigi törvény közalkalmazottaknak, köztisztviselőknek tekintette, csupán dr. Wekerle Sándor miniszterelnök úr egyetlen beszédéből olvastam nem régen, hogy a lelkészek nem tekinthetők közalkalmazottaknak és megelőzően dr.

Jankovich Béla kultuszminiszter egyetlen iratából azt, hogy a felekezeti tanárok szintén nem tekinthetők közalkalmazottaknak. Azt hiszem, mindkét államférfi vagy nagyon tévedett vagy csak nyelvbotlást követett el.

16. Kérelmeznünk kell az iránt, hogy felekezeti tanáraink, tanítóink fizetése és minden javadalma és kedvezménye éppen annyi és olyan legyen, mint az állami hasonló tanszemélyzeté. Az önálló kántorok javadalmazása is rendezendő.

17. A leánynevelés fontossága ma már a legelfogultabbak előtt is nyilvánvaló. Nekünk nincsen *leánygimnáziumunk.* E kérdést meg kell oldanunk a kolozsvári és székelykereszturi főgimnáziummal kapcsolatosan. De, a mint nincs *polgári fiú,* ugy nincsen egyetlen *polg. leányiskolánk,* kereskedelmi iskolánk vagy éppen egyetlen szakiskolánk. E kérdések megoldása közvetlen kötelességet ró vállainkra. Ily célokból feltétlenül és lehető leggyorsabban *leányotthonra* van szükségünk Kolozsvárt, Tordán, Székelykereszturon és Budapesten, hol jórészben a megfelelő állami vagy városi, esetleg társulati intézetek rendelkezésre állanak; de *leányotthon* kell! Hasonlóképpen *árva- és szeretetház* létesítése is fontos, mert jóllehet az állam vállalja a hadiárvák gondozását, de vannak és lesznek nekünk más árváink is, akiknek neveltetését és nevelését az egyháznak vállalnia szent kötelessége. *Óvódák* létesítésére is gondolnunk kell. Inas- és földmívesiskolákról sem lenne háládatlan szólanunk.

Természetesen én itt nem adhatok mindezekre részletesen kidolgozott tervet. Célomra e helyen csak az szükséges, hogy rámutassak arra, hogy mennyi mindenre van szükségünk és hogy ezekre a nyerendő állami örökalapítvány évi jövedelme — még ha e célokra azt felhasználni szabad lenne is — elenyészően csekély. Nekünk tehát nem szabad és nem lehet a szóban levő törvényjavaslatot az 1848. évi XX. t.-c. teljes és végleges végrehajtása gyanánt elfogadnunk, sőt ugyancsak rajta kell lennünk, hogy mindeme célokra mielőbb új és tetemes segítséget nyerjünk. Hiszen ma már mindenki előtt világos, hogy rend, fegyelem, erkölcsi érzés, műveltség leginkább a magasabb fokú nevelés által és útján szerezhető és tartható meg s nekünk minden erőnk jelenben és jövőben is csak abban áll, ha nevelt férfiaink és nőink lesznek.

18. Ne feledjük el azt se, hogy nincsen se *tanító,* se *tanítónő,* se *kántorképző* intézetünk. A két előbbit még csak megoldhatjuk az állami intézetekkel, de a kántorképzésre nagyobb gondot kötelességünk forditani és nagyobb anyagi áldozatot kell hoznunk.

19. A vallásalap egyházi építkezésekre, tehát templom, fő-, közép- és elemiiskolák, internátusok, papi, tanári és tanítói lakások építésére, javitására, jókarban tartására szolgál. Nézetem szerint, mivel a fenti három cím ezekről abszolute nem gondoskodik, nekünk ezekre is kérnünk kell és pedig évenkénti hozzájárulást e céljaink megvalósíthatására. Fontosnak tekintem még azt is, hogy az állam ne vonhassa meg jövőre se tőlünk a mi tanintézeteinktől az ugynevezett beruházási államsegélyt.

20. Nagyon is lényegesnek tartom, hogy egyházunk érdekeit képviselni, annak ügyeiben az illetékes hatóságoknak és köröknek kellő felvilágosítást nyújtani, legyen nekünk — bárha szükkörű is — egy ügyosztályunk a vallás és közoktatásügyi miniszteriumban. Ennek hasznos, célszerű voltát, azt hiszem, mindenki belátja, emellett nincs miért érvelnem.

Végül javaslom, hogy egyházi főhatóságunk, a fennt leírtak alapján, tegyen előterjesztést, érdekeinket szives figyelembe ajánlva, a két törvényjavaslat említett hiányaira rámutatva, a vallás és közoktatásügyi miniszter, valamint a miniszterelnök urhoz, a minisztertanácshoz, továbbá az országgyüléshez és a főrendiházhoz.

Csifó Salamon.

Szentgericzei Gál Kálmán

1857 január 5. — 1917. december 27.

A letünt 1917. év december 27-én adta vissza Teremtőjének nemes lelkét az unit. egyház és a magyar közművelődésnek élte fogytáig munkás híve, szentgericzei Gál Kálmán, aki nem az elismerésben, nem a lármás tapsokban, hanem a komoly, zajtalan cselekvés fölemelő tudatában kereste kötelességei teljesítésének nemes inditékait. A boldogult 1857. január 5-én született Szentgericén. A középiskola I—V. osztályát a székelykereszturi, VI—VIII. osztályát a kolozsvári unitárius kollégiumban végezte 1874-ben. Minden tárgyat, de különösen a klasszikus nyelveket kedvelő jeles diák volt, aki a kollégiumi életben kedvelte meg az oktatói pályát. Itt hatott rá az a szellem, amely a protestáns egyházak s igy az unitárius egyházban is a lelkészi és tanítói (tanári) pályát, mint a keresztény műveltség oszlopait, mindenek fölé helyezi.

Ugyancsak 1874-ben íratkozott be a kolozsvári tud. egyetem bölcsészeti szakára, ahol különösen Hóman Ottó volt rá nagy és serkentő hatással s ahol a latin, görög és francia nyelveket tanulmányozta. A német nyelv megtanulása végett önkéntesi évét Bécsben szolgálta le s ottlétét fölhasználta, hogy a bécsi egyetemen is hallgasson szakjába vágó előadásokat. Az 1879—81. években a kolozsvári unit. főgimnáziumban tanított s közben, 1880-ban, szerezte meg tanári oklevelét. 1881-ben a szekszárdi áll. polgári fiúiskolához nevezte ki Trefort kultuszminiszter a latin és francia nyelv tanárává. A milyen örömmel szolgált erkölcsi s tudásbeli haladását annyi éven át támogató egyházának, épp oly lelkesedéssel állott be a magyar kultura s nemzet építőinek szerény sorába 11 évet töltött a szekszárdi polgári iskola tanító székén a magyar művelődés lelkes apostolaként s itt, mint később egész életén át, nemcsak tanítványaira terjedt ki serkentő hatása, hanem csakhamar az egész

társadalom megérezte nemzeti haladásra lelkesítő müködését. „Mindenütt ott lehetett látni, ahol a közjóért tenni kellett“ — mondja róla az ottani társadalmi s szépirodalmi lap. S méltán Mert a haladás kovászának, tanító társainak élő példájával s érdekökben kifejtett munkásságával mindig jobb oktató s nevelő-módszerre serkentője. Ily célból írja meg „10 év a szegzárdi központi tanítóegyesület életéből“[1] című művét 1887-ben s ír mindhárom megyei lapba buzgó munkatársként egész sereg tanításügyi cikket Sokat buzgólkodik mint az alapnevelési egyesület titkára, a központi tanítóegyesület elnöke s a kaszinó könyvtárosa. A kaszinói könyvtárt ugy rendbe hozta s gyarapította, hogy az olvasókedv hihetetlen s a fővárosi lapoktól is megdicsért mértékben emelkedett.

Akkor tünt ki a maga valóságában, milyen jelentős volt Gál Kálmán működése Szekszárdra nézve kulturális tekintetben, mikor 1892-ben a fehértemplomi állami főgimnázium tanárává nevezték ki. Az iskola, a tanítói kar, a társadalom és a kaszinó egyhangulag elismeri Gál Kálmán bokros érdemeit, a szeretet és hála áradozó kifejezéseivel halmozza őt el és mélyen fájlalja távozását a mindenkitől tisztelt és szeretett oktatónak, hogy a kulturai haladás minden eszköze: színház, dalkör, kisdedóvó, könyvtár, tanítóegyesület és önképzőkör munkás előmozdítóját vagy vezetőjét veszti benne.

Ha Szekszárdon, az immár magyarrá vált társadalom közepette a magyar kultura és tudomány bajnokának érezte magát, mennyivel inkább a még majdnem teljesen idegen nyelvü s műveltségű Fehértemplomban, ahová az állami főgimnázium latin-görög nyelvi tanítószékére kapott 1892-ben kinevezést. Itt valósággal magyarságot kisugárzó s a műveltség szelid eszközeivel elősegítő és követelő tényezővé emelkedik. Kezdi a kisdedeken s nem nyugszik, míg kisdedóvókat nem kap Fehértemplom. A város idegen külsejét a cégfelíratok magyarosítására inditott mozgalommal eredményesen magyarabbá változtatja. A magyar szellem és hazafias gondolkozás érdekében Fehértemplomnak szabadságharcbeli hős védője, Maderspach Ferenc emlékének megörökitése ügyében emeli föl szavát. Ő kezdeményezi s szerkeszti a csanádi kath. püspökhöz intézett beadványt a magyar szentbeszéd érdekében. Azóta a magyarul beszélő és értő hívek magyar beszédeken épülnek. A fehértemplomi

[1] Szekszárd, 1887.

intelligencia gyülőhelyét, a fehértemplomi társaskört (ma kaszinót) mint könyvtárosa könyvtára rendezésével és fejlesztésével teszi a magyar kultura hathatósabb tényezőjévé. Ennek az egyesületnek utóbb haláláig alelnöke és buzgó vezetője volt s történetét is elsőnek írta meg *„A Fehértemplomi Társaskör“* története (1912.) címmel. Nagy érdemei vannak a magyar színészetnek Fehértemplomon meggyökereztetése körül: előbb műkedvelők előadásait segíti elő, később rendes színtársulat működését s igy a magyar szónak mind tágabb rétegekre hatását. Ugyane szent célt szolgálta az első fehértemplomi magyar lap *„A Magyar Alduna,“* melynek felelős szerkesztője, az utóbb keletkezetteknek pedig belső dolgozótársa volt. A helybeli s temesvári magyar hirlapirodalomban évekig agitált a Délmagyarországi Kultur-Egyesület (D. M. K. E.) megteremtésén s mikor létrejött, fehértemplomi fiókjának előbb ügyvezető, utóbb díszelnöke lett. Ez egyesület keretében létesítette a szabad lyceumi előadásokat, a magyar érzés és tudás hirdetőit. S minden bokros elfoglaltság közepette sohasem feledte, hogy ő főként oktató és tanító: gondviselője volt a fehértémplomi állami iskoláknak s mint ílyen mozdította elő a népoktatás ügyét. Ebbeli működése felsőbb helyen is elismerést vívott ki részére, melyet Wlassits miniszter külön köszönő iratban fejezett ki. A „Tanulók Lapjá“-nak évekig állandó dolgozótársa s főleg az ókori életet ismerteti. Szakcikkeket ír a „Kisdednevelők“ s „Néptanítók“ lapjába, az „Ethnografiá“-ba (Temetési szokások a Nyárád mellett) és a „Keresztény Magvető“-be. Minde sokoldalu társadalmi s tudományos ténykedése mellett azonban főként s legjava erejével tanári hivatásának él. Fáradhatatlan munkásság, szakjának s az ifjúságnak szeretete, működésében kifogyhatatlan türelem és a jövőbeli javulást mindig remélő elnézés jellemző tulajdonságai, amelyek elöljárói elismerését, kartársai s tanítványai ragaszkodását számára biztosították. Tudta minden tanítványa, hogy még oly csekély tudása is méltánylóra s buzditóra talál benne, hogy feleletbeli gyarlóságai türelmes javítóra, viseletbeli hibái pedig atyai lelkű dorgálóra akadnak benne. S e meggyőződésöktől nem térítette el tanítványait a látszólag hirtelen s lobbanékony természetre valló pattogása sem: nyugodtak voltak, hogy ezzel az ügy javokra van elintézve. Családi életében példás s övéiért minden áldozatra kész volt; házában a szeretet a vezetője minden lépésénél s ez teszi boldoggá családi életét s segít derék emberekké nevelni gyermekeit. Unitárius vallásához meggyőződésből

ragaszkodott, ő oktatta e vallásra gyermekeit s élte fogytáig az unitárius egyház főtanácsának tagja volt.

Nem csoda, ha ilyen élet hirtelen vége Fehértemplom egész társadalmát megdöbbentette s a legnagyobb részvétre birta. E részvét impozáns módon nyilatkozott meg 1917. dec. 30-án végbement temetésén. A szertartást Józan Miklós budapesti unitárius lelkész végezte magasan szárnyaló imádsággal. A sírnál Kovács Gergely főgimn. igazgató a gyászoló kartársak és tanítványok nevében és dr. Kovács László, törvényszéki tanácselnök, a fehértemplomi kaszinó nevében mondtak búcsúbeszédet.

Gál Kálmán harmonikus szép élete beszédes bizonysága annak, mint lehet a nemzeti gondolat életet formáló hatása alatt egy szerény állást bőséges, gazdag és termékeny élettartalommal megtölteni s tiszteletet és megbecsülést szerezni mindenütt, ahol lelkes és buzgó önzetlen működése közben megfordult.

Hegyesy Károly.

IRODALOM.

Értesítőink. Már a harmadik háborús év képét tüntetik fel az 1916/17. iskolai évi értesítőink. A háború pusztító és sorvasztó munkája az iskolák életén is meglátszik. Újabb és újabb nehézségeket, szinte legyőzhetetlen akadályokat gördit az igazgatóságok elébe. Nem elég, hogy a kellően berendezett és felszerelt intézetet könyv és szertáraival és bennla ásával együtt nélkülözni kell s helyette összezsufoltan és segédeszközök nélkül kell végezni a mindennapi munkát, hanem a tanulók élelmezése, a fűtés és világitás is mind nagyobb gondot okoz.

A külső nehézségek mellett még súlyosabbak a lelki állapotok. A tanárokat a megélhetés ezerféle gondja, a ruházkodás és táplálkozás nagy kérdései tartják állandóan lekötve. Ezek rabolják idejüket s emésztik energiájukat. A tanulók figyelmét a harci zaj tartja lekötve. Egy része állandóan ott van lelkileg a harctereken, hol apja vagy testvére vérzik, a másik rész pedig a saját besoroztatásának a gondolatával van elfoglalva.

Az 1916/17. iskolai év különösen súlyos válság elé állította intézeteinket. Az oláh betörés az ország minden részébe szétszórta ifjúságunk nagy részét. Intézeteink a tanévet hónapokkal későbbre kezdhették meg. Részint élelmezési okokból, részint a mezei munkáért a rendesnél korábban zárták be. Igy a tanév nagy mértékben megrövidült.

Ilyen viszonyok között a siker és az előhaladás mértékét nagyon le kell szállítanunk. A fejlődés jeleit, a szebb jövőt igérő kezdeményezések megalapozását, magasabb célok kitüzését s ezeknek nyomait hiában keressük az értesítőkben. Sőt elismeréssel kell adóznunk a vezetőségeknek, ha a súlyos viszonyok között fegyelmi és tanulmányi tekintetben a nagyobbfokú visszaesést sikerült föltartóztatni s a színvonalat ugy a hogy megtartani. Az egyes intézetek évi működését röviden a következőkben ismertetjük az Értesítők alapján:

1. *Kolozsvári kollégiumunk* értesítőjét *Gálfi Lőrinc* dékán és *dr. Gál Kelemen* igazgató szerkesztették. Előbbi a teologiai akadémiáról, utóbbi a főgimnáziumról és az elemi iskoláról szóló részt. Egészen stilszerűnek tartjuk, hogy a *Fekete Gábor* éles vonásokkal megírott nekrológja éppen az Értesítő homlokára került. Mert a néhai érdemes főgondnok halála csakugyan nem csupán egyik

vagy másik intézetnek, hanem összes intézményeinknek s egész egyházunknak vesztesége. Iskoláink együttesen nagy kegyelettel fogják őrizni emlékét.

a) A teologiai akadémia Értesítőjét *Csifó Salamon* tanárnak „A szószéki beszédről“ tartott felolvasása nyitja meg. Olyan tárgy ez, amelyet nem lehet eléggé és elégszer hangsulyozni. Az igehirdetés központja a mi istentiszteleteinknek. Valóban nem közönyös az egyházra, hogy milyen alakban hirdetik lelkészeink az igét. De mi mégis a beszéd lelkére és szellemére helyezzük a fősúlyt. Ezért nekünk az értekezésnek az a része tetszik a legjobban, mely a lelkészi felelősség érzetét hangsúlyozza. Ez valóban több értékkel bir, mint minden külső forma és szabály ismerete. A tanév megnyitása november 4-én történt, bezárása pedig május 26-án volt. A hallgatók száma 15. Sajnos, az I-ső évfolyamnak egyetlen hallgatója sem volt A tanév a már ismert háborús keretben folyt. Ennek tulajdonitható, hogy a tanárok jegyzeteinek a kiadása szünetelt. A tanári karban változás nem történt. Beléptek az orsz. tanári nyugdíjintézetbe. A teologiai szakkönyvtár részint ajándékozás, részint vétel utján szép gyarapodást mutat. Az önképzőkör *Győrfi István* tanár vezetése és *Sófalvi Domokos* elnöklete mellett eredményesen müködött. A hallgatók különböző címeken mintegy 15.000 kor. segélyt élveztek. A pályázatok eredménye silánynak mondható.

b) A főgimnáziumban az iskolai év november 3-án nyilott meg s hét hónapig tartott. Az internátus, konviktus elhelyezése, valamint a tantermek most is a régi célszerűtlen és zsúfolt helyiségekben voltak. A megelőző háborús évekhez mérten haladás az, hogy az önképzőkör megkezdte működését. Ugyancsak megkezdődtek a szépírás tanítása és az oráció-gyakorlatok. *Márkos Albert, dr. Borbély István, dr. Á. Kiss Ernő* és *Gálffy Zsigmond* tanárok még mindig katonai szolgálatot teljesítnek. Ellenben *Pálffi Márton* szabadságoltatván, ez évben folytathatta tanári működését. A tanárok helyettesítették hadbavonult társaikat, résztvettek a tanulók mezei munkájának irányitásában s nem csupán gyűjtöttek a hadicélokra, hanem maguk is jövedelmök 1%-át ilyen célra adták. A tanulók is folytatták a gyógynövény- és fémgyűjtést. Katonáink részére tábori lapok és hirlapok gyűjtése is eredményesen folyt. A tanulók mezei munkája is gyümölcsöző volt, amennyiben 1266·98 koronával gyarapította a hadiárva tanulók javára tett alapot. A tanulók egészségi, fegyelmi és valláserkölcsi állapota általában jó volt. Gyakorlatba vétetett a köztemetőben nyugvó jeleseink sírjának gondozása a tanulók által. Osztályvizsgálatot tett összesen 291 tanuló, akik közül 168 volt unitárius vallásu (57·73%). A tanulók ösztöndíjak, segélyezés, jutalmak és pályadíjak címen 27.849·46 korona anyagi támogatásban részesültek.

c) Az elemi iskola tanéve szeptember 16-tól junius 9-ig tartott. A tanítás a helybeli leányiskolában folyt. Nagy veszteség ez

iskolára a *Régeni Áron* eltávozása, ki 20 évi buzgó és eredményes működés után Árkosra ment állami tanítónak. Az Értesítő elismerő, meleg szavakban emlékezik meg róla. Helyette *Nagy Józsefné* tanított. A tanulók száma 94, kik közül 44 volt unitárius.

2. *A székelykereszturi főgimnázium* Értesítőjét *Pap Mózes* igazgató szerkesztette. Ő írta benne a következő cikkeket: „Oláh invázió és iskolánk". „Emléksorok I. Ferenc József apostoli királyunk Ő Felsége emlékének." „Üdvözlő sorok IV. Károly apostoli király Ő Felségének, új királyunknak," „Emlékül Fekete Gábor unitárius egyházi főgondnoknak" és „Arany János emléke." Ezt az intézetünket közvetlen közelről fenyegette az oláh betörés veszedelme. Azonban hős katonáink vitézsége éppen Sz.-Keresztur határában megállította és visszatérítette az elbizakodott ellenséget. *Pap Mózes* igazgató ébersége pedig megőrizte az újonnan épült szép intézetet minden a háborúval kapcsolatos rongálástól. De ha nem szenvedett maga az épület, annál többet szenvedett benne a tan- és nevelésügy. A menekülés miatt a tanév csak december 6-án nyilt meg és tartott junius 23-ig. 10 tanár végezte a tanítást, mivel *Gálfalvy Sámuel* és *Péter Lajos* hadifogságban vannak. A tanári kar nagy nehézségekkel küzdött és nagy áldozatokat hozott az intézet érdekében. Egy-egy tanár 22—30 órát vállalt. A tanulók szorgalmát, előmenetelét a háború megbénította, de vallási és erkölcsi tekintetben visszaesés nem volt. Mezőgazdasággal is foglalkoztak s jövőre a tervszerű gazdálkodás mellé méhészetet is szándékoznak berendezni, amelyhez már miniszteri támogatást is kaptak. A tanulók összes száma 240 volt, akik közül 134 (55·83%) unitárius. Különböző címeken 10.914 korona anyagi támogatásban részesültek.

V. A.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az Apponyi két törvényjavaslatának aktuálitása és lapunk redukált terjedelme miatt *A valláspedagógia alapkérdései* és *A bibliakritika és a gyakorlati lelkipásztori működés* c. cikkeink folytatását most nem adhatjuk, a miért olvasóink elnézését kérjük.

Iparos tanulók Otthona. Az *Aranyosvidék* címen Tordán megjelenő politikai és társadalmi hetilap jan. 26-iki 4. számában *Kötelességeink* c. vezércikkében a háborúban sokat vérzett székelység jövő sorsával foglalkozik. Felhivja a város polgárságának figyelmét arra az egyházban már régebben felvetődött gondolatra, hogy a volt gimnázium épületében iparos tanulók részére Otthont kellene teremteni, kéri e tervhez készségüket és támogatásukat. Az épület meg van, a megszervezés költségeit az egyház, állam és a különféle humanitárius egyesületek kiteremtik. Csak lelkes és fáradhatatlan kitartásra van szükség az alkotásban. Mert az Otthon szervezése kötelesség az elesett székely hősökkel szemben s a nemzet újjáépítésének nagy feladatában egy kis tényező. A gondolat szép, nemes ; hazafias nemzetépítő célt ohajt munkálni. De nálunk olyan hosszú út vezet a gondolat kipattanásától a megvalósulásáig, hogy ezen az úton néha el is hal, mielőtt megszületne.

Dr. Kenessey Béla. 1858—1918. Az erdélyi ref. egyházkerület általános tiszteletben és nagyrabecsülésben élt püspöke az év elején régóta tartó gyöngélkedés, majd súlyos betegség után meghalt.

Harmonikus, szép életet élt. Jeles képzettsége, modorának finom előkelősége, szónoki lendülete, írói művészete fokról-fokra emelték őt, míg a püspöki székbe s onnan az egyetemes konvent elnökségébe jutott. Mint tanárnak áldásos és termékenyítő volt a hatása tanítványaira, kiket az apai jóság melegével vett körül. Az igét ihlettel és finom ízléssel hirdette s hallgatói lelkét nemcsak megvilágosítani, hanem átmelegíteni törekedett. Nem erdélyi származású, de mióta a kolozsvári ref. teol. fakultáson működött. volt alkalma megismerni a nemzetiségek környezte ref. egyházközségek aléltságát s azért ébresztőleg hatott, mikor püspökké szenteléseкor arra ajánlkozott, hogy ő missziónárius püspöke akar lenni egyházának. Ám gyönge szervezete sokszor akadályozta lelkes tervei kivitelében.

Egyházunkkal, vezetőinkkel való érintkezését mindig előzékenység és a társadalmi formák finom megtartása jellemezte.

A meghatottság fájdalmas érzései között gondolunk elköltözött nemes alakjára, kinek évi püspöki jelentései valóságos gyönyörűséget és szellemi üdülést szereztek nekünk is szempontjai átfogó íveivel, nagy távlatokat nyitó gondolataival, a nemzeti gondolatért és a vallásos nevelésért égő hevével s azzal a szolgálni kész nemes keresztény szellemmel, amely boldog, ha embertársaiért szolgálatot tesz.

Nagy Károly erdélyi ref. püspök. Az erdélyi ref. egyházkerület febr. 20-án tartott közgyűlésén egyhangú választással Nagy Károly egyházi főjegyzőt, theol. tanárt ültette a püspöki székbe. Az új püspök Zeyk főgondnok üdvözlő szavai után a tagok általános érdeklődése és feszült figyelme között meghatott hangon mondott köszönetet az egyhangu bizalomért. Programmjának vezető gondolata ma a háború negyedik évében a sokat szenvedett Erdélyben csak a restauráció lehet. Ez a helyreállítás pedig egy nagyszabású közgazdasági és kulturális politikát tesz fel; mert Erdélyt és az erdélyi magyarságot nem lehet megtartani történelmi multjának és szolgálatainak magasztalásával; a székely vérnek minden kis cseppjét meg kell becsülni és gondozni. A vallásos élet elmélyítéséről, az ifjúság gondozásáról, a népiskolai feladatokról, a pap- és tanárképzésről mondott azután megszívlelendő dolgokat. „A liturgus pap helyét el kell foglalnia a prófétának és mindenek felett a pásztornak, a „jó pásztornak“, a tanítóból hadd legyen ismét „mester“ és a tanárból professor, „vallástevő “

A püspöki választás következtében megürült egyházkerületi főjegyzői állásra egyhangúan dr. Ravasz László theol. tanárt jelölték.

Wellhausen Gyula. E kiváló orientalista és nagy theologus f. évi január 7-én, Göttingában, 74 éves korában meghalt. Sajnálatos, hogy mint a keleti nyelvek tanára s nem mint kiváló, érdemekben gazdag theologus vegezhette be életét. Az ó-testamentumi tudományokból 1870-ben szerezte tanári képesitését s e szakra Greifswaldba hivatott meg rendes tanárnak. Ez állását eddig még ismeretlen okok miatt kénytelen volt elhagyni s Halleban mint a keleti nyelvek rendkivüli tanára vállalt állást, majd mint orientalista rendes tanár Marburgban, 1892-től pedig Göttingában működött. A háború előtt visszavonult a tanári kathedráról, mert betegeskedni kezdett. Elismerés, tisztelet övezte, nagy tekintélyt szerzett a keleti nyelvtudomány terén, de legkiválóbb érdemeit, babérait mégis a theologia körében aratta. A 80-as években kiadott korszakot alkotó „Izrael története“ cimű munkájával a thelogusok közt valóságos forradalmat teremtett, midőn azt hirdette, hogy a Mózesi történet nem Izrael történetének, hanem a Judaismusnak a kiindulási pontja. E munkája egyszerre Vatke, Reuss, Lagarde, Graf és Kuenen mellé emelte. Később az evangeliumokkal s ezek eredetével is behatóan foglalkozott s némelyek ugy vélekednek, hogy ez

irányu munkái szerezték meg el nem muló érdemeit, mert ezekben figyelmen kivül hagyván minden tradiciót vagy addig elfogadott, megállapitott véleményt, egyenesen a forrásokat kutatta fel és írt, dolgozott minden előitélettel, minden befolyástól menten ugy, amint a dolgokat az eredeti forrásokból látta s a mint lelke sugalta. Sem mint tudós, sem mint ember propagandára, reklamra nem vágyott, ezt nem kereste s mégis ismert volt neve, tekintélyt kölcsönző volt tudománya a tudományos világban. Bármily elismerésre méltók is művei mint orientalistának, a theologiával szakítani sohasem tudott. Nem, mert azt tartotta, hogy azok közül, akik a vallástudományokkal foglalkoznak, akik azok iránt legtöbbször a legnagyobb érdeklődést tanusítják, vajmi kevesen tudják, *hogy mi tulajdonképen a vallás; már pedig csakis magának a vallás mibenlétének az ismerete az, ami biztosítja a továbbiakban — a tudományban és életben — az igazi őszinteséget és erőt. — cs.*

A Néptanítók Lapja örvendező lélekkel jelenti olvasóinak, hogy fennállásának ötvenedik esztendejét most töltötte be. A jubiláló számba hazánk kulturpolitikai, nagynevű nevelői és írói közül sokan írtak emlékező sorokat. E cikkek olvasása valóságos élvezetet nyujt amellett a hasznos tanulság mellett, melyet az utolsó ötven esztendő kulturpolitikájának, e politika vezető gondolatainak áttekintése nyujt. A lap az elesett tanítók özvegyei és árvái javára egy félmilliót megközelítő összeget gyűjtött.

A reformátusok nyomdája. Mint a Prot. Egyházi és Iskolai Lapban olvassuk, a reformátusok régi vágya nemsokára megvalósul. Lelkes és céltudatos munkával részvénytársaságot alkottak, a ref. hívek körében felhívásokat bocsátottak ki s az eredetileg 200.000 koronára tervezett alaptőkét rövid idő alatt 75.000 koronával túljegyezték. Egy budapesti jónevü nyomdát felszerelésével együtt 140.000 koronával megvették s mire ezek a sorok világot látnak, a Bethlen-nyomda már talán meg is kezdette működését. Ez a szép alkotás a Kálvin Szövetség műve, amely méltán lehet büszke erre az eredményre.

Vajjon mikor lesz a mi jóakaratú, de gyenge próbálkozásunkból nyomda? Ugy gondoljuk, hogy nekünk is volna évenként annyi egyházi és iskolai nyomtatni valónk, hogy egy kisebbszerű nyomdának tudnánk elég munkát adni. Vajjon a jelenlegi pénzbőség ideje nem volna alkalmas időpont arra, hogy régi kegyes óhajtásunk megvalósításához öntudatos munkával és kellő gyakorlati érzékkel hozzá kezdjünk mi is?

Nők a theologián. Az Evangelikus Lap f. évi 6. száma dr. Szelényi Ödöntől egy kis cikket hoz, melynek az a végső következtetése, hogy a theol. főiskolákat meg kell nyitni a nők előtt, amint a budapesti és kolozsvári ref. theol. fakultások már nőket is vettek fel hallgatóik sorába. Szelényi egyelőre csak mint rendkivüli hallgatókat venné fel őket, akiknek megengedné a vallástanári oklevél megszerzését s meg van győződve róla,

hogy nincs messze az idő, mikor majd valamelyik gyülekezet az első női lelkészt meg fogja hívni.

Többtermelés az iskolában. A többtermelés a háború okozta legsúlyosabb kérdése lett az iskolának. Apponyi, aki már első miniszteresége alatt foglalkozott a gazdasági népiskola megalkotásával, most újra szabályozza a népiskolai és a tanítóképző intézetek gazdasági oktatását s gyakorlóterületet is biztosít a közigazgatási bizottságok segítségével az iskoláknak. A népiskola 3. és 4. osztályaiban ezután külön órák lesznek a gazdasági oktatásra s a gazdasági kérdések iránt való fogékonyság felkeltésére valamennyi tantárgy körében fel kell használni a kinálkozó alkalmat. Az igy szerzett előismeretekre épül aztán az 5. és 6. osztályok gazdaságtana. A tanítás terve részletesen megjelöli az anyagot, de ebből a tanítónak kell a helyi viszonyoknak megfelelően kiválasztani a szükségeseket s a kiválasztás irányitó elve az, hogy ez elemi ismeretek minden területén tájékoztatni kell a tanulókat. A tanítóképzők tanítási terve ugy módosul, hogy a kertészet helyett most a mezőgazdasági szempont lesz uralkodóvá s nő mindenütt a kézimunka tanításának jelentősége.

A rendeletek vezető gondolata az, hogy az iskolának az élet szükségleteit kell kielégítenie s ezért az élet viszonyaihoz kell alkalmazkodnia. Másik az, hogy amit az iskolától kivánunk, arra a tanítókat gondosan elő kell készítenünk. Ezért jelennek meg egyszerre s jóformán szerves kapcsolatban a népiskolai s a tanítóképzőintézeti új rendeletek. A rendeletek nem várnak kész gazdákat, de azt akarják elérni, hogy a nemzet jövőjére kiható gyakorlati szellemet és készségeket oltsák bele az ifjú nemzedékbe, hogy a többtermelés ne maradjon a háború által felvetett hangzatos frázis, hanem a nemzet akarja is, tudjon is és termeljen is többet.

Cseh katonák és tisztek áttérése. A csehek közül, akik orosz hadifogságba jutottak, a mult télen számos tiszt és a legénység jó része áttért az orthodox egyházba. Igy a cseh dandár egész 3. ezrede, melynek 60%-a főiskolai hallgatókból áll; a 2. cseh ezred 3. zászlóalja, amely 14 tisztből és 1370 emberből áll. (Die Christliche Welt. 1918. 1. sz.)

Palestina sorsa. Több mint 25 zsidó egyesület kérést nyujtott be az angol kormányhoz, melyben azt kérik, hogy vegye programmjába Palestina helyreállítását a zsidó nép nemzeti hazájául. A *Times* közli, hogy egy zsidó Palestina helyreállítása ügyében már hónapok óta folynak a tárgyalások. A német cionisták a kérdésnek az entente által való rendezését visszautasítják s a törökkel keresnék a megegyezést. Jeruzsálem bevétele után az angol főrabbi üdvözölte az angol királyt és köszönetét fejezte ki neki a kormány ama nevezetes kijelentéseért, hogy Palestina újból a zsidó nép nemzeti hazája lesz. Allenby tabornok dec. 4-én vonult be Jeruzsálembe. Amint kormányának jelentette, a szent helyekre őrségeket állított fel, az Omár-mecset őrizetét a mohamedánokra bizta. A Vatikán állás-

pontját ez eseménnyel szemben a pápa karácsonyi beszéde fejezi ki: „Időszerű esemény: emberi határozat és isteni terv itt kézenfogva haladt; míg amaz a vidéket leigázta, emez az atyák évszázados kivánságát ténnyé változtatta, midőn a szent helyek és tiszteletreméltó göröngyök, ahol kihullott a vér, amellyel megváltattunk, megint a kereszténység tulajdonába mentek át."

Az angol kormánynak azt az igéretét, hogy Palestimában zsidó államot állít fel, nemcsak a kath. egyház, hanem az egész keresztény világ súlyos sérelmének tekinti.

Luther-társaság. Hogy a Luther-ünnep ok. 31-ével ne hangozzék el végképp, hanem életet alakító erővé váljon, *Eucken* egy Luther-társaság alakítását javasolja olyanformán, amint van Kant- vagy Goethe-társaság. Ez a társaság kerülné a theologiai jelleget s Luthert ünnepelné, mint azt a férfiut, aki a német ideálizmusnak sajátos jelleget adott s a német népet a szellemi világhatalom útjára vezette. Ezzel a felfogással a társaság magába fogadná azokat is, akik az ő hitvallását nem fogadják el. A társaság székhelye Wittenberg lenne s ez meghatározná állandó feladatát és hivatását is.

Újtordai özv. dr. Kőváry Lászlóné, szül. Knausz Johanna életének 87., özvegységének 11. évében jan. hó 11-én elhunyt.

Péterfi Zsigmond mérnök, a szamosvölgyi vasút ny. igazgatója életének 73. évében, boldog házasságának 35. évében dec. hó 24-én elhunyt. A boldogult a szabadelvű vallásos és egyházi mozgalmaknak egyik figyelmes szemlélője volt, minden szép, jó és nemes iránt fogékony lélekkel megáldva. Nem volt hitsorsosunk, de nem szalasztott el egyetlen alkalmat sem, ahol szabadelvű vallási irányzatunk iránt való meleg érdeklődését és rokonszenvét kimutathatta. Ez a rokonszenv nála nemcsak szavakban nyilvánult. Kollégiumunkhoz a főtisztelendő püspök úr nevére már régen alapitványt tett, melyet József napján minden évben gyarapított. Legutóbb a főtanács alkalmával értesültünk, hogy áldozó készségének megkapó jelét adta. Emléke áldott, legyen pihenése csendes.

Geréb Sándor nyug. unitárius lelkész életének 78., házasságának 50. évében hosszas gyengélkedés után elhunyt. Egyszerű, dolgos, övéinek és hivatalának élő ember volt, aki hosszú betegségét Isten akaratán megnyugvó lélekkel viselte. Halálát 4 gyermeke, köztük fiátfalvi lelkészünk, siratja.

Özvegy Fekete Pálné febr. hó 16-án életének 83., özvegységének 22. évében hosszas gyengélkedés és betegeskedés után elhunyt. Munkás és tevékeny életének minden pillanatát övéinek szentelte, kiket szeretettel és féltő gondoskodással vett körül. Három gyermeke, sok unokája s közeli és távoli rokonok gyászolják elhunytát. Lapunk szerkesztője anyósát vesztette el benne. Emlékezete áldott, pihenése legyen csendes!